

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ НА СТОРІНКАХ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ВИДАНЬ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Наталія Стішова

PRESERVING THE NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS ON THE PAGES OF FUNDAMENTAL PUBLICATIONS: HISTORY AND CONTEMPORARY TIMES

Nataliia Stishova

The article is devoted to the preservation of the national ethno-cultural heritage in the context of the controversial modern globalization world, military confrontations and large-scale migration processes. The latter had a significant impact on the life, spiritual state and culture of internally displaced persons during the full-scale invasion of Ukraine by Russia. The article draws intergenerational parallels, initiated in the late nineteenth century by humanitarian scholars under the leadership of the famous Ukrainian ethnographer Pavlo Chubynskyi and continued in the contemporary context on the initiative of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Hanna Skrypnyk within the framework of the research project «The Paths of P. Chubynskyi».

The author presents a fundamental publication – a multi-volume corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials «Ethnographic Image of Modern Ukraine» and «Ethnographic Image of Ukrainians Abroad» based on samples of calendar rituals, which visualises a detailed historical, cultural, ethnographic and linguistic portrait of Ukrainians at home and abroad and testifies to the Ukrainian people's desire to preserve their own identity and memory of the historical past. The author analyses the diversity of names of feasts and rituals that are currently celebrated in different regions of Ukraine. The above-mentioned work is a kind of a cross-section of the contemporary socio-cultural life of Ukrainian society, a powerful corpus of ethnocultural monuments, a comprehensive factual base for present and future ethnography. The value of this study lies in the authenticity and reliability of the records, which are an important source for a wide range of humanitarian scholars. The multi-volume fundamental corpus will be of practical importance in the future, in particular when compiling ethnographic and linguistic atlases and various types of lexicographical works, as well as in the process of forming ethnographic databases and in preparing lecture courses for undergraduate and graduate students.

Keywords: history, ethnology, ethno-cultural heritage, customary and ritual culture, identity, folklore and ethnographic materials, Ukrainians, Ukraine.

Найважливіше завдання сьогодення – збереження національної ідентичності, що в умовах широкомасштабної агресії росії в Україну набуває особливого значення. Це питання для сучасного суспільства є надзвичайно чутливим і ключовим, воно було та залишається одним із найбільш актуальних в умовах глобалізації, і надто вагомим під час нинішньої екзистенційної для українського народу війни. Остання істотно активізувала етнополітичні, соціокультурні явища, спровокувавши небувалі в Європі після Другої світової війни міграційні процеси. Відтак, сусідні з Україною центральноєвропейські держави прийняли першу найскладнішу й наймасштабнішу хвилю вимушених переселенців. Міграційні процеси відбулися також і всередині країни: значна частина населення східних і центральних регіонів перемістилася на захід як внутрішньо переміщені особи (ВПО). Зміна місця проживання істотно вплинула на побут, духовний стан і культуру людності. Водночас, вимушені переселенці привносять у середовище нового місця перебування свої особливості – у матеріальній (побут, ведення господарства тощо) і

духовній (традиції сімейної та календарної обрядовості, вірування, світоглядні уявлення та ін.) культурі, мові й ментальності. Упродовж історії відбулися різні міграційні хвилі, унаслідок яких сформувалася численна українська діаспора, яка працює на націєтворчі інтереси своєї держави, відтак зберігаючи національну ідентичність титульного етносу. Відомий український філософ М. Попович писав: «Україна – це люди, які зберігають і розвивають із покоління в покоління певні стандарти життя, цінності й норми, побут і культуру» (Попович 1998, с. 715). Зазначене спонукає до подальшого вивчення духовної культури українського народу вже за нових умов, що матиме місце і в майбутніх наукових студіях.

Дослідження етнокультурної спадщини народу завжди перебувало й надалі буде перебувати в полі зору науковців різних поколінь. Ідеться про багаторічний пласт традиційної культури, що, зберігаючи народну пам'ять і досвід, моделює процеси світобудови. Ще наприкінці XIX ст. особливого значення набули ініційовані національною інтелігенцією та громадськими науковими осередками українських теренів практики фіксації та вивчення пам'яток етнокультури як маркерів національної ідентичності й формування її документальної бази. Усвідомленням важливості цього процесу тогочасна гуманітарна еліта була вмотивована проведенням дворічної статистично-етнографічної експедиції (упродовж 1869 та 1870 рр.) по етнічних українських землях за участю вчених-гуманітаріїв під керівництвом видатного українського вченого Павла Чубинського. Масштабні експедиції охопили більшу частину України, численні зразки українського фольклору, юридичних звичаїв, судових рішень, етнографічних і статистичних матеріалів увійшли до фундаментальної джерельно-документальної бази. Результатом вагомої роботи П. Чубинського та його соратників було видання семитомної праці «Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русскій край» (1872–1878 рр., упорядником і редактором яких був сам Павло Чубинський). Вона є цінним джерелом для комплексного вивчення історії, культури, побуту українського етносу та народів порубіжжя для кількох поколінь дослідників. Назване видання було визнане видатним явищем в історії етнографії та відзначене Золотою медаллю Міжнародного географічного конгресу в Парижі (1875) та ін. Колосальний науковий доробок має істотне значення для сучасного дослідника. Саме тому в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України впродовж 2008–2011 рр. було перевидано семитомник «Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русскій край» (Труды 2008, 2010, 2011).

У XXI ст. за ініціативи директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, академіка НАН України (ІМФЕ НАН України) Ганни Скрипник започатковано науковий проєкт «Шляхами П. Чубинського», із метою оновлення й розширення джерельної бази української науки та створення масштабного фактографічного фонду польових матеріалів для порівняльних студій, що репрезентують етнокультуру українців материкової держави та зарубіжжя сьогодення. Саме порівняльний аналіз зафіксованих попередниками цінних матеріалів та отриманих новітніх результатів є ключовим і найважливішим конструктом представленого нами дослідження.

З огляду на окреслену й усвідомлену науковцями потребу, в «Українському етнологічному центрі» ІМФЕ НАН України було розроблено концепцію та науково-методичний інструментарій, що поєднував, як створені попередниками-етнографами та адаптовані до сучасності програми-запитальники з різних царин народної культури, так і нові тематичні квестіонари, достосовані до модернізованих виявів української традиційної культури у її загальнонаціональних і регіональних особливостях.

Передбачалося, що відповіді респондентів, об'єднані окремими ключовими тематичними блоками питань, які відповідають прийнятому в українському народознавстві поділу етнокультури на матеріальну, духовну й соціонормативну її складники, слугуватимуть реальними критеріями групування та рубрикації зібраної учасниками експедицій польової інформації.

У цьому контексті слід підкреслити, що вченими-народознавцями Інституту та науковцями інших науково-освітніх установ за розробленими маршрутами досліджено сучасний зріз традиційної культури на основі матеріалів проведених комплексних фольклорно-етнографічних експедицій сільських населених пунктів України за період 2005–2018 рр. Фіксація життєдіяльності етносу здійснювалася й у в подальші роки, а особливо з 24 лютого 2022 року й дотепер.

За результатами проведеної науково-експедиційної роботи впродовж 2016–2024 рр. Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України підготовлено й опубліковано 11 томів унікального колективного етнографічного дванадцятитомного корпусу експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів – «Етнографічний образ сучасної України» та «Етнографічний образ українців зарубіжжя» (за редакцією академіка

НАН України Г. А. Скрипник), який є своєрідним продовжувачем джерельного корпусу згаданих вище «Трудов...» і демонструє ступінь збереження українських етнокультурних констант через 150 років (кінець XIX – початок XXI ст.).

Окремо варто зазначити, що трагічні події в сучасній українській історії спонукали науковців до невідкладної фіксації свідчень про досвід проживання людей під час повномасштабної війни РФ проти України. Внаслідок проведеної всеохоплюючої роботи з представниками всіх регіонів України, з врахуванням їхнього місця перебування в умовах війни, констатовано, що воєнне лихоліття суттєво вплинуло на повсякденні практики та стратегії виживання населення, систему морально-ціннісних орієнтацій з акцентом на посилення національно-патріотичних складових, родинні, людські й міжетнічні взаємини, громадянську позицію та громадську активність, конфесійний вибір. Зібрані інтерв'ю від учасників і очевидців подій (400 записів із міст і сіл різних регіонів України) увійшов до 12 тому корпусу «Етнографічний образ сучасної України. Культура повсякдення часів російсько-української війни» (Етнографічний, 2024). Зафіксований матеріал засвідчує організацію побуту в непростих умовах війни, форми колективної взаємодопомоги та самоорганізації населення, спроби збройного та інформаційного спротиву ворогові, розвинутий волонтерський рух, а також гуманітарні, екологічні катастрофи, злочини, вчинені окупантами, проблеми адаптації вимушених переселенців до нових умов життя та ін. Представлені усно-історичні свідчення про загарбницьку війну вже є важливим історичним джерелом, цінність якого з часом лише зростатиме.

Важливим є те, що зазначені праці «Етнографічний образ сучасної України» та «Етнографічний образ українців зарубіжжя» є автентичною й достовірною джерельною базою, у якій представлено записи як матеріальної, так і духовної культури українців і національних меншин, а саме з весільної, родильної, сімейної, календарної обрядовості тощо. Вони відображають регіональне розмаїття традицій і їх локальні відмінності, фіксація яких здійснена в усіх історико-етнографічних регіонах України («Поділля», «Полісся», «Середня Наддніпрянина», «Карпати», «Буковина», «Слобідська Україна», «Південь України» та ін.) й окремих країн зарубіжжя (Словацької Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Республіки Польща та ін.). Загалом у населених пунктах України було проведено кілька сотень експедицій, записи здійснено в понад 8 000 респондентів (старшого віку). До видання також залучено матеріали, зафіксовані співробітниками ІМФЕ НАН України під час етнологічних експедицій за період 70-ті роки XX ст. – початок XXI ст. Результати сучасного корпусу, як і згаданого проєкту П. Чубинського, є цінною джерельною базою, слугуватимуть фактографічним підґрунтям наукових студій для теперішніх і майбутніх дослідників, сприятимуть розгляду етнокультурних явищ упродовж тривалого історичного зрізу. Відтак, багатотомна праця в галузі етнокультурної спадщини, виконана ученими ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України та науковцями інших науково-освітніх установ, є найповнішою джерельною базою для подальших спеціальних студій.

Серед видань етнокультурної спадщини, том «Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціо-нормативні практики» (К., 2019) посідає особливе місце. У сучасних світових реаліях підтримка діаспорою України є потужним чинником утвердження її міжнародного статусу. Зарубіжні українці – це величезний етноідентифікаційний потенціал світового масштабу, покликаний забезпечити прогресуюче просування за кордоном національних інтересів України та базових цінностей українського народу – мови, культури, історії, духовності, звичаїв, обрядів та народно-побутових традицій. Водночас, одним із вагомих державних завдань означено процес реінтеграції зарубіжних українців у соціально-економічне життя держави. У томі «Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціо-нормативні практики» (Етнографічний 2019) представлено у форматі польових записів і фотоматеріалів, зразки етнопольової й живого розмовного мовлення українців зарубіжжя (Литви, Молдови, Польщі, Словацької Республіки та ін.), зафіксованих українськими вченими та колегами-україністами з інших країн у 464 селах і містечках від 670 респондентів, які розкривають широку панораму присутності традиційної української культури та її носіїв у зарубіжжі, демонструють не лише певний консерватизм, прихильність українців за кордоном до своєї національної традиційності, історичну тяглість української культури впродовж століть, але й надають унікальний фактографічно-пізнавальний матеріал для реактуалізованих нині студій поведінки малих етнічних груп в іноетнічному оточенні.

У виданні опубліковано етнографічні записи, що репрезентують традиційну народну культуру русинів-українців Північно-Східної Словаччини: календарну й родинну обрядовість, народ-

не будівництво та архітектуру, словесний фольклор, кулінарні традиції. Наявний в томі матеріал можна поділити на групи: інформація про населений пункт (історія заселення, топоніміка); культура життєзабезпечення; світоглядні уявлення; календарні обряди; традиції родинного циклу; соціонормативна культура; усноїсторичні оповіді; народні знання. У праці представлено також матеріали з календарної та родинної обрядовості окремих русько-українських сіл Кошицького (села Гачава, Завадка, Порац, Ториски) та Пряшівського краю (села Бардіївського, Свидницького, Строківського, Сабинівського, Воронівського, Меджилабірського, Гуменського, Снинського та Собранецького округів), записаних під час експедиційних досліджень (60-х – 80-х років ХХ ст.), що дозволяє простежити трансформацію окремих її елементів, перехід від живого побутування до збереження у фольклорно-етнографічній пам'яті респондентів.

Для подальшого представлення зосередимо увагу на шостому томі «Етнографічного образу сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Календарна обрядовість» (Етнографічний 2016), який репрезентує регіональну й локальну специфіку, що уможливорює здійснення порівняльного студіювання досліджуваних явищ на широкій сучасній фактологічній базі. У томі вміщено матеріали близько 90 етнографічних експедицій і експедиційних виїздів до майже всіх регіонів України, під час яких здійснено обстеження в 345 селах і зафіксовано інформацію від 788 респондентів. Також представлено записи, які є цінним матеріалом звичаєво-обрядової культури річного циклу від інформаторів різного віку – що дає змогу простежити стан збереження святкової обрядовості, рівномірність представлення циклічності року та які зміни відбулися в календарній обрядовості впродовж майже століття. Окрім загальновідомих дванадесятих і великих свят (Різдва, Водохреща, Великодня, Трійці, Успіння, Покрови, Введення та ін.), присвяток, храмових свят, поминальних днів, є свята, які мають локальні особливості в календарній звичаєво-обрядовій культурі. Саме на них ми хотіли б зробити особливий акцент.

Серед календарно-обрядових явищ на півночі Полісся зафіксовано вузьколокальний острівний архаїчний обряд «сповідь діжі» (здійснюється напередодні Андрія, ритуальне миття діжі). Як відомо, *діжа* в господарстві була незамінною та надзвичайно важливою річчю, крім того, вона виконувала й неабияку магічну роль: її тримали в найпочеснішому місці, ретельно мили, не використовували для жодних інших цілей; на весіллі вона символізувала затишок майбутньої родини. Увечері, напередодні Андрія, кожна господиня ретельно мила хлібну діжу. Особливо дотримувалися цього звичаю жінки, у котрих були дочки (пов'язано з продовженням роду). Обряд «сповідь діжі» пов'язаний із віруванням, що в ніч напередодні Андрія всі діжки сходяться на своєрідну раду та ведуть розмову про своїх господинь: як їх доглядають, чи часто миють, чи лихословлять у їхній присутності тощо. Тому жінки намагалися догодити своїм діжкам. Помивши, їх ставили на чисті скатертини й обвивали хмелем, із якого опісля робили пійло та напували худобу, коли вперше її виганяли у поле, щоб «корови не боялися грому та не зачіпали їх вовки і звір».

Зберігся донині обряд «Водіння куста» на Трійцю (пов'язаний із вшануванням культу предків, приурочений періоду сонцестояння). Відтворюється цей обряд лише в селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області. Жінки та дівчата обходили двори з метою величання членів родини. Вбрана у гілля молода дівчина символізувала Куст, що уособлював душі померлих. Вони під час Трійці (Троїцька поминальна батьківська субота) нібито мали здатність з'являтися в нашому світі. Предки відігравали роль посередників між цим світом і потойбіччям, а їхнє «задобрення» у формі обдаровування Куста гарантувало родинне та господарське благополуччя на цілий рік. Видання дає змогу простежити регіонально-локальні відмінності обрядів, ознайомитися з маловідомими широкому загальному зільницькими звичаями, петрівчаними обрядами водіння Долі (на Канівщині), водіння Стріли (на Поліссі) тощо.

Також храмові свята мали регіональні термінологічні відмінності в назвах: окрім як «храм», їх називали «празник» (західні райони Поділля та на Галичині), «мед» (до середини ХХ ст. на Середній Наддніпрянщині, донині на Звенигородщині, Канівщині та Київському Поліссі), «заложення», або «кармаш» (назви існують дотепер на Рівненському Поліссі), «кирбай» (Мукачівщина, Закарпаття), «одпуст» (на Підляшші).

На Поліссі поширені також такі локальні назви свят: «Чосний» («Воздвиження»), «Змітра» («Дмитра») тощо.

На Рівненщині зафіксовано передхрамовий звичай *виготовлення обрядової свічки* («тройки»), локальна особливість якого полягає в місцевій статево-віковій відмінності учасників обряду (винятково хлопці).

Важливим складником обрядодій річного циклу є поминальна традиційна обрядовість, яка об'єднує комплекс свят, що мають різні локальні назви як самого свята, так і найменування

ритуальної страви. Серед найвідоміших поминальних днів – Дмитрова субота (*осінні Діди, Дідівські суботи*). На Буковині її називають *Дідівська днина*, на Вінниччині – *Пам'ятна*. На Закарпатті Михайлівська субота мала назву *Задушна*. На Чернігівському та Рівненському Поліссі нами виявлена дихотомія поминальних дат – «діди»/«баби» (пісна п'ятниця/скоромна субота). Обов'язковою ритуальною стравою поминальних днів слугувала «кутя», «сита», «коливо», або «канун». Ці назви збережено в більшості регіонів України, а «канун» – на Слобожанщині, південних районах Лівобережної України. На Поліссі поминальною стравою були великі *млинці*.

Під час дослідження встановлено, що локальна варіативність збережена в назві обрядодії свята «Семена», яка в окремих районах Полісся побутувала до 30-х років ХХ століття під назвою *женити лучника, женити свічку, женити каганця, женити комина*. Пов'язана вона була з прадавнім язичницьким обрядом *вшанування вогню*: на Поліссі в цей день у кожній хаті урочи-сто запалювали «посвіт», «лучник», «каганець». На Житомирському Поліссі обряд *вшанування вогню* був відомий під назвою «одруження комина»; на Звенигородщині – «женити свічку», або «женити каганця»; у центральних районах України влаштовували «свіччине весілля».

У Києві, на Подолі, у добу Середньовіччя, напередодні Семена, відбувалося дійство – базарне свято «Весілля свічки», або «Свято свічки», яке збереглося ще з дохристиянських часів. Увечері збиралися гурти містян, приходили зі своїми прапорами члени братств і ремісничих цехів. Вертепний обряд «Свято свічки» нагадував традиційне весілля: переодягалися та втілювалися в образи «батька» «матері», «друзки», «боярина» «світилки», «свата», «свахи» та інших персонажів. Це був своєрідний карнавал вогнів на київських базарних площах. Таке дійство символізувало в народі вшанування обрядового вогню (Килимник 1963, с. 169). Деякі деталі цього свята, що відбувалося на всіх київських базарах, висвітлено в праці сучасного вченого О. Курочкіна: «На розчищеному майданчику, в якому-небудь куточку базару, серед столиків і рундуків, стоїть зелене деревце, гілки його перевиті яскравими стрічками і обвішані навколо червонобокими яблуками і різними солодощами; на гілках горять маленькі воскові свічки. У деревця зібралися в коло базарні торговки. Шкалик горілки обходить кругову, а коли учасниці свята підіп'ють, затягують пісні, то веселі, грайливі, то сумні, зважаючи на загальний настрій. Подібне ж свято відбувається в цей вечір і в деяких ремісничих закладах на околицях Києва: хазяїн влаштовує вечірку для своїх робітників, причому також «одружують свічку». ... В майстернях цього дня починалася вечірня робота при свічках» (Курочкін 2014, с. 76).

По всій Україні поширена народна традиція «Пилипівчаних заговин» і провадиться вона перед Різдвам постом, або «Пилипівкою», проте не скрізь вони називалися однаково. Скажімо, як «Заговини» – відомі на Слобожанщині (Харківщина, Луганщина, Сумщина), а «Пущення», або «Пилипівчани запусти», – у центральних регіонах України та в Галичині. За своїм значенням вони близькі до весняних Масниць (Сиропусний тиждень перед Великим постом).

Яскравим дійством цього дня був обряд «вчепити колодку», або «чіпляти колодку», «в'язати колодку», «справляти колодку» (східні райони України), що пов'язаний зі шлюбом. Він мав певні локальні особливості. Учасниками обрядодійства була нещодавно одружена або неодружена молодь. Символом «колодки» була стрічка або жмут різнокольорових стрічок, прив'язаних на руку парубка, а на Сумщині жартівники тягли справжню колоду. На Сході України «колодку» чіпляли батькам (батькові за сина, матері за доньку), які мали неодружених дітей. Тим, кому «почеплено колодку», мали всіх похастувати. Знаючи про цей звичай, заздалегідь готувалися до прийому таких гостей. Ці давні традиції та звичаї мали не лише розважально-ігрові елементи календарно-святкової обрядовості, а й виховували у молоді морально-естетичні цінності.

Отже, корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України» та «Етнографічний образ українців зарубіжжя» – це своєрідний зріз сучасного соціокультурного життя українського суспільства, потужний корпус пам'яток етнокультури, всеосяжна джерельна база для сучасного та майбутнього народознавства.

На окрему увагу заслуговує той факт, що означене в огляді фундаментального багатотомного видання Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології Національної академії наук України, том «Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціо-нормативні практики» містить польові записи вчених зі Словаччини Надії та Йосипа Вархолів. Результати наукових студій увійшли до індивідуального дослідження «Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини» (Вархол 2019), метою якого було висвітлити загальну картину про звичаї та обряди русинів-українців Словаччини від кінця ХІХ до перших десятиліть ХХІ ст. Воно було підготовлене на основі довготривалих фольклорно-етнографічних експедицій у понад 200 сіл Північно-Східної Словаччини, що проводилися впродовж 1973–2010 років

у рамках науково-дослідної діяльності Словацького національного музею – Музей української культури в Свиднику, співробітниками якого були названі автори. Ними опублікована ціла низка наукових і науково-популярних статей. Величезний доробок науковців по праву є видатним явищем словацької та світової етнологічної науки.

Загалом фундаментальна багатотомна праця «Етнографічний образ сучасної України» нараховує близько 7000 сторінок текстів і близько 2000 кольорових і чорно-білих фотографій, що представляють собою особливу наукову цінність, оскільки візуалізують усю палітру матеріальної та духовної культури української людності. Попри зібраний і опублікований потужний пласт фольклорно-етнографічного матеріалу, робота над виданням триває.

Отже, корпус фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України» та «Етнографічний образ українців зарубіжжя» – це своєрідний зріз сучасного соціокультурного життя українського суспільства, потужний корпус пам'яток етнокультури – всеосяжна джерельна база для сучасного та майбутнього народознавства. Сподіваємося, що представлена багатотомна фундаментальна праця українських та зарубіжних учених-етнологів, окрім своєї безперечної цінності як важливого наукового джерела, і надалі матиме прикладне значення (під час укладання етнографічних і лінгвістичних атласів, етнографічних баз даних тощо), сприяючи збереженню історичної пам'яті, нематеріальної культурної спадщини українського народу в цілому з його потужним і впливовим закордонним компонентом зокрема.

Список джерел та літератури

- ВАРХОЛ, Й., 2019, Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини. Київ: Видавництво ІМФЕ НАНУ.
- ЕТНОГРАФІЧНИЙ образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів, 2016, Календарна обрядовість. Т. 6. Голов. редактор Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.
- ЕТНОГРАФІЧНИЙ образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів, 2024, Культура повсякдення часів російсько-української війни. Т. 12. Голов. редактор Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.
- ЕТНОГРАФІЧНИЙ образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів, 2019, Культура життєзабезпечення та традиційні соціо-нормативні практики. Ч. 1. Голов. редактор Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.
- КИЛИМНИК, С., 1963, Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Вінніпег-Торонто: Український Національний Видавничий Комітет, Т. V. Осінній цикл.
- КУРОЧКІН, О., 2014, Святковий рік українців (від давнини до сучасності). Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський.
- ПОПОВИЧ, М., 1998, Що таке Україна? Попович М. Нариси історії культури України. Київ: АртЕк.
- ТРУДЫ этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русскій край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. Юго-Западный отдѣлъ, 2008, 2010, 2011, Матеріали и изследованія собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ; изданъ подъ наблюденіемъ д. чл. П. А. Гильтебрандта: репринт. вид. В 7 т. Т. 1–7. Відп. за вип. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

References

- ETNOHRAFICHNYI obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspedytsiinykh folklorno-etnohrafichnykh materialiv [Ethnographic image of modern Ukraine. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials], 2016, Kalendarsna obriadovist. T. 6. Holov. redaktor H. Skrypnyk. Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
- ETNOHRAFICHNYI obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspedytsiinykh folklorno-etnohrafichnykh materialiv [Ethnographic image of contemporary Ukraine. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials], 2024, Kultura povsiakdennia chasiv rosiisko-ukrainskoi viiny. T. 12. Holov. redaktor H. Skrypnyk. Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
- ETNOHRAFICHNYI obraz ukraintsiv zarubizhzhia. Korpus ekspedytsiinykh folklorno-etnohrafichnykh materialiv [Ethnographic images of ukrainians abroad. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials],

2019, Kultura zhyttezabezpechennia ta tradytsiini sotsionormatyvni praktyky. Ch. 1. Holov. redaktor H. Skrypnyk. Kyiv: IMFE im. M. T. Ryl'skoho NAN Ukrainy. [In Ukrainian].

KUROCHKIN, O., 2014, Sviatkovyi rik ukraintsiv (vid davnyny do suchasnosti) [Festive year of Ukrainians (from antiquity to the present)]. Bila Tserkva: Vydavets Oleksandr Pshonkivskyyi. [In Ukrainian].

KYLYMNYK, S., 1963, Ukrainysky rik u narodnykh zvychaiakh v istorychnomu osvittenni [Ukrainian year in folk customs in historical light]. Vinnipeg-Toronto: Ukrainyskyi Natsionalnyi Vydavnychiy Komitet, T. V. Osinnii tsykl. [In Ukrainian].

POPOVYCH, M., 1998, Shcho take Ukraina? [What is Ukraine?]. Popovych M. Narysy istorii kultury Ukrainy. Kyiv: ArtEk. [In Ukrainian].

TRUDY etnograficheskoi-statystycheskoi ekspeditsii v Zapadno-Russkii kraii, snariazhennoi Imperatorskim Russkim Heograficheskym Obshchestvom [Works of the ethnographic and statistical expedition to the Western Russian region, equipped by the Imperial Russian Geographical Society]. Yuho-Zapadniy otdel, 2008, 2010, 2011, Materialy i izsledovannia sobrannye d. chl. P. P. Chubinskim; izdan. pod nabludeniem d.; chl. P. A. Hildebrandta: reprint. vyd. V 7 t. T. 1–7. Vidp. za vyp. H. Skrypnyk. Kyiv: IMFE im. M. T. Ryl'skoho NAN Ukrainy. [In Russian].

VARKHOL, Y., 2019, Kalendarna ta simeina obriadovist ukraintsiv Slovachchyny [Calendar and family rituals of Ukrainians in Slovakia]. Kyiv: Vydavnytstvo IMFE NANU. [In Ukrainian].

Збереження національної ідентичності українців на сторінках фундаментальних видань: історія та сучасність

Статтю присвячено збереженню національної етнокультурної спадщини в умовах контроверсійності сучасного глобалізованого світу, військових протистоянь і масштабних міграційних процесів. Останні істотно вплинули на побут, духовний стан і культуру вимушених переселенців під час повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Проведено міжвікові паралелі, започатковані наприкінці XIX ст. вченими-гуманітаріями під керівництвом відомого українського етнографа Павла Чубинського та продовжені на сучасному етапі за ініціативи академіка НАН України Ганни Скрипник у межах наукового проекту «Шляхами П. Чубинського».

Здійснено представлення фундаментального видання – багатотомного корпусу експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічного образу сучасної України» й «Етнографічного образу українців зарубіжжя» на зразках календарної обрядовості, яке візуалізує розгорнутий історичний, культурний, етнографічний і мовний портрет українців на Батьківщині та за кордоном і засвідчує прагнення українського народу до збереження власної ідентичності та пам'яті про історичне минуле. Проаналізовано розмаїття назв свят і обрядів, що нині побутують у різних регіонах України. Зазначена вище праця – це своєрідний зріз сучасного соціокультурного життя українського суспільства, потужний корпус пам'яток етнокультури, всеосяжна фактографічна база для теперішнього та майбутнього народознавства. Цінність представленого дослідження полягає в автентичності та достовірності записів, які є важливим джерелом для широкого кола науковців-гуманітаріїв. Багатотомний фундаментальний корпус у перспективі матиме прикладне значення, зокрема під час укладання етнографічних і лінгвістичних атласів та різних типів лексикографічних праць, а також у процесі формування етнографічних баз даних і в підготовці лекційних курсів для студентів та аспірантів.

Ключові слова: історія, етнологія, етнокультурна спадщина, звичаєво-обрядова культура, ідентичність, фольклорно-етнографічні матеріали, українці, Україна.

Nataliia Stishova, Ph.D., M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine.

Наталія Стішова, кандидат історичних наук, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6577-2325>

Scopus Author ID: 57877916000

Received: 16.03.2025

Advance Access Published: April, 2025